

**Ks. Stanisław Piech**

## **AKADEMICKA MŁODZIEŻ DUCHOWNA KRAKOWA (1880-1939)**

Uniwersytet Jagielloński od schyłku XIX stulecia do wybuchu II wojny światowej przeżywał drugi po czterech wiekach okres swojej świetności. Znany z osiągnięć naukowych promieniował wiedzą i przyciągał młodzież z kraju i zagranicy. Odnowiony w 1880 r. Wydział Teologiczny był prężnie rozwijającym się ośrodkiem polskiej myśli teologicznej kształcącym coraz większą liczbę młodzieży duchownej. Niewiele jednak dotychczas pisano o studiującej wówczas w Krakowie młodzieży akademickiej w ogóle. Znane są opracowania R. Rybarskiego<sup>1</sup> i Z. Tabaki<sup>2</sup> oraz H. Dobrowolskiego, M. Frančicia i S. Konarskiego.<sup>3</sup> Nie ma dotąd w miarę całościowego opracowania poświęconego studentom teologii.

W niniejszym szkicu starano się chociaż w części wypełnić tę lukę. Ze względu na ograniczone rozmiary artykułu podjęto jedynie próbę zarysowania problematyki kształtującej życie ówczesnej młodzieży duchownej UJ, z pominięciem zagadnień formacji kapłańskiej.

### **I. DO KRAKOWA Z BLISKA I Z DALEKA**

Wydział Teologiczny kształcący młodzież duchowną prawie wyłącznie dla potrzeb duszpasterskich był pod względem liczby studentów najmniejszy w Uniwersy-

<sup>1</sup> R. Rybarski, *Statystyka młodzieży Uniwersytetu Jagiellońskiego w ostatnich latach pięćdziesięciu*. *Ekonomista* 7 (1907) t. 2 z. 3 s. 15-53.

<sup>2</sup> Z. Tabaka, *Analiza zbiorowości studenckiej w latach 1850-1918*, w: *Studia z dziejów młodzieży Uniwersytetu Krakowskiego od Oświecenia do połowy XX wieku*, red. C. Bobińska, t. 2, cz. 1, Kraków 1970, s. 77-158; tenże, *Pochodzenie studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pod względem geograficznym w latach 1850-1918*, *Małopolskie Studia Historyczne* 6 (1964) z. 3/4 s. 99-118.

<sup>3</sup> *Postępowe tradycje młodzieży akademickiej w Krakowie*, oprac. H. Dobrowolski, M. Frančič, S. Konarski, Kraków 1962.

tecie Jagiellońskim. U schyłku lat siedemdziesiątych XIX stulecia posiadał znikomą liczbę studentów. W roku akademickim 1878/79 miał ich 19 w semestrze zimowym (2,9% ogółu studentów UJ) i 20 (3,2%) w semestrze letnim. W następnym roku sytuacja poprawiła się zaledwie o kilkanaście osób.<sup>4</sup> Diecezja krakowska, z której głównie pochodzili studenci, była bowiem zredukowana do wikariatu apostolskiego obejmującego zaledwie 44 parafie czyli obszar dawnego Wolnego Miasta Krakowa.<sup>5</sup> Fakultet, któremu władze państwowe w 1847 r. zawiesiły prawo nadawania stopni doktorskich aż do czasu dostosowania studiów do wymagań obowiązujących na wydziałach austriackich, utracił swoje znaczenie w środowisku uniwersyteckim.

W 1880 r., po restauracji diecezji krakowskiej i znacznym poszerzeniu jej obszaru przez przyłączenie kilku dekanatów wydzielonych z diecezji tarnowskiej, cesarz Franciszek Józef dokonał reorganizacji Wydziału krakowskiego. Zwiększono liczbę katedr z pięciu do siedmiu. Działały odtąd następujące katedry: Pisma Św. Starego Testamentu i języków orientalnych, Pisma Św. Nowego Testamentu, teologii dogmatycznej, moralnej, pastoralnej z homiletyką i katechetyką, historii kościelnej i prawa kanonicznego. Przywrócono fakultetowi prawo nadawania stopni doktorskich. Profesorom przyznano pensję równą płacy ich świeckich kolegów i dodatek aktywny wzrastający co pięć lat oraz prawo do emerytury.<sup>6</sup> Po odzyskaniu pełnych praw akademickich, Wydział szybko, bo już w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, osiągnął i ustabilizował swój wysoki poziom naukowy.

Odrodzenie Wydziału w 1880 r. zaznaczyło się zwiększonym napływem studentów. W roku 1880/81 zapisano w półroczu zimowym 56 studentów (7,4% ogółu słuchaczy), w letnim 45 (6,3%), a immatrykulowano 32. W semestrze zimowym 1886/87 studiowało teologię 99 słuchaczy, co stanowiło 8,5% ogółu młodzieży uniwersyteckiej. W półroczu letnim 1898/99 Wydział znacznie zmalał, liczył bowiem tylko 52 studentów (4,4% ogółu). Fakultet mimo czasowych zahamowań, powoli się rozrastał. W roku akademickim 1913/14 osiągnął już liczbę 112 słuchaczy, co przy ogólnym wzroście liczby studentów UJ stanowiło zaledwie 3,6%.

Liczba nowo przyjmowanych na semestr zimowy w latach 1879/80-1917/18 z wyjątkiem roku 1901/02 wahała się pomiędzy 11 a 47 osób. Słuchaczy nadzwyczajnych było zaledwie kilku i na ogół liczba ich nie przekraczała 10, a w niektórych semestrach nie było ich wcale.

Zupełnie wyjątkową liczbą słuchaczy w okresie galicyjskim zaznaczył się rok 1901/02. Było bowiem wówczas w semestrze zimowym aż 136 osób (7,9% ogółu

<sup>4</sup> Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (AUJ), S II 575, Kwestionariusze statystyczne UJ.

<sup>5</sup> B. K u m o r, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, ABMK 21 (1971) s. 337, 350.

<sup>6</sup> *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1864 do r. 1887*, Kraków 1887, s. 46-48; S. D o b r z a - n o w s k i, *Restauracja diecezji krakowskiej w latach siedemdziesiątych XIX wieku*, w: SHKP, t. 3, Warszawa 1977, s. 86-93; tenże, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1849-1890*, STV 10 (1972) nr 2 s. 87-99.

młodzieży uniwersyteckiej). W owym półroczu immatrykulowano 69 studentów i przyjęto 28 słuchaczy nadzwyczajnych.<sup>7</sup> To jednorazowe zjawisko nie było jednak wynikiem rozwoju Wydziału. Zostało spowodowane licznym napływem Rusinów z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego. Studenci ci opuścili swoją uczelnię na znak protestu wobec postępowania dyscyplinarnego tamtejszego Senatu Akademickiego i zawieszenia zajęć (od 20 listopada do 7 grudnia 1901 r.), w celu uspokojenia demonstracji młodzieży ruskiej występującej przeciwko polskiemu charakterowi uczelni i domagającej się utworzenia narodowego uniwersytetu ukraińskiego.<sup>8</sup> Po roku przybysze z powrotem odeszli do Lwowa i w semestrze zimowym 1902/03 liczba studentów spadła do 67.

Lata I wojny światowej, w przeciwieństwie do pozostałych wydziałów UJ, nie zaważyły na liczbie studiujących, ponieważ klerycy nie byli zobowiązani do służby wojskowej. Budynek uniwersytecki i seminarium diecezjalne zostały zajęte przez austriackie władze wojskowe na cele szpitalne. W tych warunkach bp Adam Sapicha część swojej rezydencji przeznaczył na sale wykładowe, w których odbywały się zajęcia I i II kursu. Klerycy kursów III i IV uczyli się w domach kanonickich przy ul. Kanoniczej (nr 13 i 25). Biskup zakwaterował także alumnów w jednym ze skrzydeł swojego pałacu od strony ul. Wiślniej. Liczba słuchaczy w owych latach wahała się pomiędzy 97 w semestrze zimowym 1915/16 a 78 w semestrze letnim 1917/18.<sup>9</sup>

W okresie międzywojennym na skutek nowego podziału administracyjnego Kościoła w Polsce, dokonanego przez papieża Piusa XI w 1925 r. bullą *Vixdum Poloniae unitas*, liczba studentów Wydziału znacznie wzrosła. Nowo powstałe diecezje: częstochowska i śląska (katowicka) utworzyły bowiem w Krakowie swoje seminaria duchowne. Klerycy z tych seminariów studiowali na Wydziale razem z alumnami archidiecezji krakowskiej. Liczba słuchaczy fakultetu wahała się pomiędzy 214 w 1926/27 r. a 387 w 1938/39 r. Duży był udział młodzieży ze Śląska. W 1934/35 r. studenci przynależni do diecezji katowickiej stanowili 41% ogółu słuchaczy Wydziału, z archidiecezji krakowskiej 36% i z diecezji częstochowskiej 23%.<sup>10</sup> Obok kleryków diecezjalnych studiowali także zakonnicy (1935/36 - 16, 1937/38 - 15) oraz świeccy. Laicy studiowali w charakterze studentów (1935/36 - 7,

<sup>7</sup> AUJ S II 575, 576, Kwestionariusze statystyczne; Oesterreichisches Statistisches Handbuch 1 (1882) 33 (1914); Rocznik Statystyki Galicji, pod red. T. Rutkowskiego, 1 (1886) - 5 (1900); *Podręcznik statystyki Galicji*, pod red. T. Piłata, t. 6 cz. 1 (1901) - t. 9 cz. 1-2 (1913).

<sup>8</sup> *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego (1898/99-1909/10)*, zestawił W. Hahn, t. 2, Lwów 1912, s. 81; K. M i c h a l e w s k a, *Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848-1914*, SH 27 (1984) s. 43.

<sup>9</sup> AUJ S II 576, Kwestionariusze statystyczne; *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1913/14, 1914/15, 1915/16*, Kraków 1917, s. 60, 78; W. B a r t e l, *Naukowy mecenat Adama Stefana Sapiehy*, w: *Księga Sapieżyńska*, pod red. J. Wolnego, t. 1, Kraków 1982, s. 215-216; U. P e r k o w s k a, *Uniwersytet Jagielloński w latach I wojny światowej*, Kraków 1990, s. 301.

<sup>10</sup> M. P i r o z y Ń s k i, *Statystyka Kościoła w Polsce*, Lublin 1935, s. 26.

1937/38 - 3) i wolnych słuchaczy (odpowiednio 5 i 3).<sup>11</sup> Na pierwszy kurs przyjmowano od 91 w 1926/27 r. do 128 młodzieńców w 1938/39 r. Liczba wolnych słuchaczy wahała się od 2 do 14 osób.<sup>12</sup>

Jakie wymagania stawiano kandydatom na studia teologiczne? Warunki przyjęcia na Wydział Teologiczny były analogiczne do fakultetów świeckich z tym jednakże zastrzeżeniem, że kandydat na studia teologiczne oprócz świadectwa dojrzałości winien był nadto wykazać się odpowiednią znajomością języka łacińskiego i greckiego. Z tego względu przyjmowano absolwentów gimnazjów klasycznych.<sup>13</sup> W 1937 r. Rada Wydziału Teologicznego UJ uchwaliła przyjmować na studia absolwentów wszystkich czterech rodzajów gimnazjów ogólnokształcących (humanistyczne, klasyczne, neoklasyczne i matematyczno-przyrodnicze) z zastrzeżeniem jednak, że tylko liceum klasyczne odpowiada całkowicie wymaganiom studiów teologicznych. Absolwentów pozostałych typów gimnazjów zobowiązywano do uzupełnienia swych wiadomości z zakresu języka łacińskiego i greckiego.<sup>14</sup>

Każdy kandydat, zwykle alumn diecezjalnego seminarium duchownego lub zakonnik, przyjęty na studia, podlegał aktowi immatrykulacji, przez który uzyskiwał prawa studenta Uniwersytetu. Studenci otrzymywali książeczki legitymacyjne (indeksy), w których odnotowywano wysłuchane wykłady i oceny z egzaminów.

Razem ze słuchaczami zwyczajnymi studiowała na Wydziale wspomniana już, znikoma liczba słuchaczy nadzwyczajnych (wolnych). W okresie galicyjskim rekrutowali się oni zwykle spośród kandydatów nie posiadających świadectwa dojrzałości. Nie podlegali oni immatrykulacji i nie mieli prawa do rygorozów doktorskich. W Polsce odrodzonej kandydatów reprobowanych przy egzaminie dojrzałości nie dopuszczano do studiów w charakterze wolnych słuchaczy. Od wszystkich wymagano świadectwa maturalnego.<sup>15</sup>

Teologię mogli studiować także słuchacze innych wydziałów, o ile posiadali przynajmniej kwalifikacje wymagane na fakultecie teologicznym od słuchaczy

<sup>11</sup> AUJ WT II 31, 270, Relacje dla Kongregacji Seminariorów i Studiów Uniwersyteckich z lat 1935/36, 1937/38.

<sup>12</sup> AUJ II 577, 578; WT II 270, Kwestionariusze i wykazy.

<sup>13</sup> *Die Österreichischen Universitätsgesetze*, hrsg. von L. Beck von Mannagetta und C. von Kelle, Wien 1906, nr 606; *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich, z upoważnienia Senatu Akademickiego dla użytku młodzieży uniwersyteckiej zestawil K. Kumaniecki*, Kraków 1913, s. 189-190; AUJ WT II 17, Protokół z posiedzenia Rady Wydz. Teol. UJ 4 IV 1919.

<sup>14</sup> AUJ WT II 17, Protokół z posiedzenia Rady Wydz. Teol. UJ 22 IV 1937.

<sup>15</sup> *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, s. 189-191; *Ustawa o szkołach akademickich z dnia 13 lipca 1920 r.*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Dz.U. Min. WRiOP) 3 (1920) poz. 134; *Ustawa... z dnia 15 marca 1933 r.*, tamże 16 (1933) poz. 86; *Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1925, s. 35-37.

nadzwyczajnych. Alumni mogli uczęszczać na wykłady wygłaszane na innych wydziałach jedynie po uzyskaniu zgody rektora seminarium.<sup>16</sup>

Z jakich środowisk społecznych wywodziła się krakowska akademicka młodzież duchowna? Najliczniejszą grupę spośród studentów teologii UJ stanowili synowie chłopscy: w 1886/87 r. - 46 (46% ogółu studentów Wydziału), 1896/97 - 39 (56%), 1906/07 42 (46%). Pochodzili oni w większości z rejonu Wadowic. Słuchacze pochodzący z rodzin inteligentkich stanowili w wymienionych wyżej latach odpowiednio: 20 (20%), 8 (11%), 18 (19%). W podobnej proporcji znajdowali się studenci wywodzący się ze środowisk rzemieślniczych i robotniczych.<sup>17</sup> W latach 1850/51 - 1915/16 liczba studentów z rodzin chłopskich na Wydziale Teologicznym UJ sięgała niekiedy nawet 64%, podczas gdy na fakultecie filozoficznym nie przekraczała 31%, prawa 19% i lekarskim 12%.<sup>18</sup>

Z zagadnieniem pochodzenia społecznego nierozdzielnie wiązała się kwestia zamożności studentów. Na początku omawianego okresu tyłu było słuchaczy Wydziału, ilu było alumnów seminarium diecezjalnego. Każdy z nich miał zapewnione utrzymanie z funduszu religijnego. Warunki te uwzględniali fundatorzy stypendiów, nie biorący pod uwagę studentów teologii. Ustalony jednak przez rząd „numerus fixus” określał liczbę alumnów, której nie wolno było władzom kościelnym przekroczyć przy przyjmowaniu kandydatów do seminarium. Liczba ta określona dla diecezji krakowskiej w 1889 r. wynosiła 60 kleryków. Przyjęci ponad tę liczbę byli pozbawieni dotacji rządowych.<sup>19</sup> Biskup Albin Dunajewski własnym kosztem utrzymywał nadetatowych alumnów. Na przełomie XIX i XX stulecia zaczęto odwoływać się do ofiarności wiernych.<sup>20</sup> Studenci teologii byli zwolnieni z chesnego. Bardzo dotkliwie odczuwano brak stypendiów, których było zaledwie kilka. Wysyłani na studia zagraniczne byli najczęściej zaopatrywani w stypendia z fundacji Kazimierza Klimowskiego.<sup>21</sup>

<sup>16</sup> AUJ WT II 28, Projekt reorganizacji studiów teologicznych, 10 VI 1919; *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, s. 192-193.

<sup>17</sup> R. R y b a r s k i, jw. s. 43, 46, 49.

<sup>18</sup> Z. T a b a k a, *Analiza zbiorowości studenckiej*, s. 144-145, 148.

<sup>19</sup> *Sprawozdanie rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z czynności w roku szkolnym 1887/188*, Kraków 1888, s. 8-9; *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego*, zestawil I. Korzeniowski, Lwów 1900, s. 179-180.

<sup>20</sup> B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 453; S. D o b r z a n o w s k i, *Restauracja*, s. 140.

<sup>21</sup> AUJ WT II 43, 45, 47, Wykazy i akta stypendystów; Fundacja Kazimierza Klimowskiego (1810-1885), radcy kolegialnego w Odessie, powstała w 1887 r. z jego zapisu (37400 rubli) na rzecz UJ, przeznaczona była na wykształcenie docentów najbardziej potrzebnych uczelni. Była to jedyna fundacja (poza subwencjami rządowymi), która przyznawała stypendia teologom. J. D y b i e c, *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860-1918*, Kraków 1979, s. 90; U. P e r k o w s k a, *Kształtowanie się zespołu naukowego w Uniwersytecie Jagiellońskim (1860-1920)*, Wrocław 1975, s. 85-86.

W Polsce odrodzonej młodzież pochodzenia chłopskiego i robotniczego była w ogóle najliczniejsza na wydziałach teologicznych. W 1935/36 r. ze wszystkich kierunków studiów w szkołach wyższych najwięcej studentów pochodzenia chłopskiego znajdowało się właśnie na teologii.<sup>22</sup>

Przeważająca liczba słuchaczy Wydziału pochodziła z drobnych gospodarstw chłopskich o powierzchni do 5 ha. W 1934/35 r. młodzież ta w liczbie 123 osób stanowiła 31% ogółu studentów fakultetu. Drugą znaczną grupę społeczną, spośród której rekrutowali się słuchacze teologii, byli robotnicy i rzemieślnicy. Synowie ich stanowili w 1935/36 r. - 29% ogółu, a w latach 1937/38-1938/39 - 27%. Liczni byli także słuchacze z rodzin emerytów i inwalidów (1934/35 16%). Ze środowisk średnich gospodarzy (5-15 ha) wywodziło się w owych latach od 25 (6%) do 47 (12%) słuchaczy. Inne grupy zawodowe dostarczały niewielu kandydatów do kapłaństwa.<sup>23</sup>

Studenci teologii w porównaniu do okresu galicyjskiego nie korzystali już z przywileju zwolnienia od czesnego. Obowiązywały ich także inne opłaty. W warunkach niezamężności rodziców lub opiekunów trudno im było podolać tym świadczeniom. Sytuacja ta znalazła swój wyraz w prośbie dziekana, ks. Józefa Archutowskiego, z dnia 25 października 1932 r. skierowanej do Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego (WRiOP) o przyznanie mu, w drodze wyjątku, prawa zmniejszenia opłat uniwersyteckich i odraczania ich spłaty. „Gdy rozpatrzyłem stan majątkowy studentów przyjętych na rok pierwszy, stwierdziłem, że stan ten jest bardzo krytyczny: rodzice większości studentów posiadają po 1-4 morgów ziemi lub zarabiają zaledwie na własne i rodziny utrzymanie (kilku stan majątkowy jest lepszy), tak że na opłaty uniwersyteckie za swych synów nie mogą mieć i faktycznie nie mają”.<sup>24</sup>

W podobnych warunkach materialnych znajdowali się także studenci-klerycy pozostałych fakultetów teologicznych w Polsce. W 1933 r. Wydziały Teologiczne Uniwersytetów Jagiellońskiego, Lwowskiego i Wileńskiego wniosły do Ministerstwa WRiOP prośbę o zmniejszenie opłat studenckich ze względu na ubóstwo słuchaczy rekrutujących się ze środowisk chłopskich i robotniczych. Petycja ta jednak pozostała bez skutku.

Większość studentów teologii ze względu na skromne uposażenie materialne swoich rodziców wymagała jednak pomocy finansowej. Niewielu bowiem kleryków korzystało ze stypendiów państwowych. W latach 1926/27-1930/31 przyznawano Wydziałowi zaledwie 7 stypendiów rocznie. W następnych latach liczba ta wzrosła do 18. Z wyjątkiem r. 1937/38 były one przez Radę Wydziału rozdzielane po połowie, aby obdarzyć nimi większą liczbę potrzebujących. Ministerstwo bardzo rzadko

<sup>22</sup> M. F a l s k i, *Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie*, Warszawa 1937, s. 95; R. G e r b e r, *Młodzież akademicka w Polsce w okresie międzywojennym*, *Życie Szkoły Wyższej* 7 (1959) nr 1 s. 89-90.

<sup>23</sup> AUJ S II 578, WT II 270, Kwestionariusze i wykazy statystyczne.

<sup>24</sup> AUJ WT II 228, Dziekan Wydz. Teol. UJ do Min. WRiOP, Kraków 25 X 1932.

przyznawało zasiłki bezzwrotne i zapomogi. Nieliczni korzystali ze stypendiów prywatnych i samorządowych. W tych warunkach udzielano studentom licznych pożyczek z funduszu rektorskiego, dziekańskiego lub z wpływających opłat studenckich. W r. 1938/39 udzielono 141 pożyczek z funduszu rektorskiego. Otrzymało ją 40% słuchaczy. Odraczano także opłaty uniwersyteckie. W latach 1935/36-1937/38 odraczano opłaty średnio 72 studentom (około 20%).<sup>25</sup> Najczęściej rozdzielano opłaty na trzy raty. Bratnia Pomoc Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1929/30 r. udzieliła pożyczek krótkoterminowych na sumę 5000 zł i długoterminowych 3300 zł.<sup>26</sup> Odroczone opłaty i pożyczki spłacano dopiero po ukończeniu studiów.

Z tego względu sprawę warunków materialnych studentów omawiano na Konferencji Księży Dziekanów Wydziałów Teologicznych w Polsce, obradującej w dniu 4 lutego 1939 r. we Lwowie. Uchwalono tam, aby wystąpić do Ministerstwa z wnioskiem o odroczenie opłat (czesnego) dla połowy studentów teologii.<sup>27</sup> Realizację tego postulatu uniemożliwiła wojna.

Pod względem wyznaniowym słuchaczami Wydziału Teologicznego UJ byli prawie wyłącznie katolicy obrządku łacińskiego. W niektórych latach było po jednym lub kilku Rusinów obrządku grecko-katolickiego. Najwięcej unitów studiowało we wspomnianym już roku 1901/02.

Studenci teologii, jak już wspomniano wyżej, wywodzili się w większości ze środowiska wiejskiego. Udział mieszkańców wsi sięgał w niektórych latach prawie 70% ogółu studentów Wydziału (1935/36), a nawet go przekraczał (1885/86, 1910/11). Studiujący na fakultecie obcokrajowcy także pochodzili głównie ze środowisk wiejskich.

Studenci w okresie międzywojennym w największej liczbie rekrutowali się z terenu województwa krakowskiego (37% w 1930/31 r., 42% w 1935/36). Na drugim miejscu znajdowali się Ślązacy (42% w 1934/35 r.). Wielu pochodziło z województwa kieleckiego i łódzkiego. Wydział przyciągał młodzież niemal z całej Polski. Spotykano studentów z województw: lubelskiego, warszawskiego, poznańskiego, pomorskiego, białostockiego, nowogródzkiego, lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego.

Warto przyjrzeć się studentom pod względem ich przynależności narodowościowej. W okresie galicyjskim kształciła się w Krakowie prawie wyłącznie młodzież polska z zaboru austriackiego i to głównie z terenu diecezji krakowskiej. Nieznaczna

<sup>25</sup> AUJ WT II 44, Wykazy stypendystów z lat 1925/26 - 1938/39; WT II 46-49, Zawiadomienia o przyznanych stypendiach; WT II 50, Wykazy pożyczek i zapomóg z lat 1922/23, 1928/29-1938/39; WT II 228, Wykaz odraczanych opłat.

<sup>26</sup> AUJ WT II 236, Preliminarz budżetowy Bratniej Pomocy Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego na rok szkolny 1929/30.

<sup>27</sup> AUJ WT II 28, Protokół Konferencji Księży Dziekanów Wydziałów Teologicznych w Polsce, odbytej we Lwowie dnia 4 lutego 1939 r.

była liczba Polaków z pozostałych zaborów. Z ziem podległych Rzeszy Niemieckiej studiowało niewielu Polaków. Było kilku Niemców.<sup>28</sup>

W latach 1905-1914 studiowało w UJ 2615 słuchaczy z zaboru rosyjskiego, głównie z terenu Królestwa Kongresowego. Z tej znacznej liczby zaledwie 14 trafiło na Wydział Teologiczny, podczas gdy na Wydział Filozoficzny zapisało się 1290 osób. Słuchacze teologii z zaboru rosyjskiego, z wyjątkiem dwóch, pochodzili z Królestwa. Studiowali zwykle nie dłużej niż jeden rok.<sup>29</sup> W niektórych latach, poza wyjątkowym rokiem 1901/02, było po jednym lub kilku Ukraińców. Nieliczni byli słuchacze ze Śląska Cieszyńskiego. Spotykano na Wydziale także pojedynczych Węgrów, Czechów a nawet Słoweńców.

W latach międzywojennych na Wydziale niewiele się zmieniło w strukturze narodowościowej młodzieży akademickiej. Na uwagę zasługują studenci polonijni szczególnie z Niemiec, Rumunii, Stanów Zjednoczonych a także Czechosłowacji, Jugosławii, Francji, Rosji i Wolnego Miasta Gdańska. Na przestrzeni lat 1929/30-1938/39 studiowało na Wydziale 23 studentów obcokrajowców. Wśród nich było ośmiu Polaków z Niemiec, sześciu ze Stanów Zjednoczonych, trzech z Rumunii oraz po jednym z Czechosłowacji i Wolnego Miasta Gdańska. Trzeba zaznaczyć, że studenci polonijni znajdowali się także na innych wydziałach UJ. Od 1923/24 r. można było w fakultecie spotkać Niemców wywodzących się z ich mniejszości narodowościowej w Polsce oraz z terenu Rzeszy Niemieckiej. Liczba ich wahała się od jednego do piętnastu (1932/33). W okresie lat 1935/36 - 1938/39 studiowało dwóch lub trzech Ukraińców z terenu Łemkowszczyzny. Spotykano na Wydziale także pojedynczych Czechów, Słowaków, a nawet Francuzów.

Studenci zagraniczni kształcili się na Wydziale zazwyczaj przez okres jednego roku. Pełne studia spośród nich odbyło w Krakowie zaledwie trzech słuchaczy narodowości polskiej, dwóch ze Stanów Zjednoczonych Ameryki (Michał Drechny, Tomasz Kalfas) i jeden z Niemiec (Walerian Październiak).<sup>30</sup>

Ciekawe okazało się porównanie krakowskich studentów teologii z młodzieżą pozostałych fakultetów teologicznych w monarchii naddunajskiej, a następnie w odrodzonej Polsce.

W semestrze zimowym 1880/81 studiowało na Wydziale krakowskim zaledwie 56 studentów (7,4% ogółu słuchaczy UJ). Na pozostałych wydziałach teologii katolickiej w monarchii studiowało: we Lwowie 318 słuchaczy, którzy stanowili 29,9% tamtejszej młodzieży uniwersyteckiej, w Wiedniu 217 (4,7%), Innsbrucku 211 (32,5%), w Pradze 178 (8,7%) i w Grazu 77 (9,3%). Wydział Teologiczny UJ do 1895/96 r. był najmniejszym tego rodzaju fakultetem w państwie austriackim.

<sup>28</sup> AUJ S II 575-578, WT II 270, Kwestionariusze i wykazy statystyczne.

<sup>29</sup> J. H u l e w i c z, *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905-1914*, ZNUJ 66 (1958) z. 3 s. 235, 287.

<sup>30</sup> AUJ S II 575-578, WT II 270, Kwestionariusze i wykazy statystyczne; WT II 255-260 Księgi studentów.

Od następnego roku Wydział krakowski wysunął się przed fakultet teologiczny niemieckiego Uniwersytetu Karola Ferdynanda w Pradze, który po utworzeniu w 1891 r. równoległego Wydziału Teologicznego w czeskim uniwersytecie praskim miał coraz mniej studentów, podczas gdy ten ostatni się rozrastał.

Przed I wojną światową Wydział krakowski w semestrze zimowym 1912/13 liczył 106 słuchaczy (3,6% ogółu słuchaczy uniwersytetu). W tym samym czasie na największym w monarchii fakultecie teologicznym w Innsbrucku studiowało 409 studentów (30%). Drugi co do wielkości Wydział lwowski posiadał 359 słuchaczy (6,4%). W Wiedniu było 246 studentów (2,4%).<sup>31</sup>

Wydział krakowski w porównaniu z fakultetem lwowskim był w całym omawianym okresie galicyjskim przeszło czterokrotnie, a w niektórych latach nawet ponad pięciokrotnie od niego mniejszy.<sup>32</sup> We Lwowie bowiem w największej liczbie kształcili się Rusini obrządku grecko-katolickiego. W latach 1894/95-1897/98 stanowili oni tam 73-79% ogółu słuchaczy fakultetu.<sup>33</sup>

Interesujące okazało się, przedstawione na załączonej tabeli, zestawienie liczby młodzieży studiującej we wszystkich fakultetach teologicznych w Polsce odrodzonej, w poszczególnych latach okresu międzywojennego. Stosunkowo mała była liczba słuchaczy wydziałów: Teologii Katolickiej Uniwersytetu Warszawskiego i Teologicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Fakultety te bowiem przyjmowały na studia wyłącznie absolwentów seminariów duchownych, celem ich specjalizacji w poszczególnych dyscyplinach teologicznych. Natomiast wydziały: krakowski, lwowski, i wileński kształciły przede wszystkim alumnów seminariów duchownych, przygotowując ich do pracy duszpasterskiej. Dlatego też fakultety te były znacznie liczniejsze. Największym wydziałem teologicznym w Polsce był, już od roku akad. 1921/22, fakultet krakowski. Pod względem liczby młodzieży znacznie przewyższał pozostałe wydziały. Przewagę tę utrzymywał przez cały okres międzywojenny.<sup>34</sup> Zupełnie wyjątkowe w owym czasie były studia kobiet na Wydziale wileńskim w latach 1926/27-1937/38. Była to mała grupa słuchaczek dwuletniego kursu katechetycznego utworzonego przez Wydział w 1926 r. celem przygotowania kadry do nauki religii w szkołach powszechnych.<sup>35</sup>

Ciekawe spostrzeżenia przyniosło zestawienie liczby studentów krakowskich pod względem ich pochodzenia społecznego, geograficznego i narodowościowego

<sup>31</sup> Oesterreichisches Statistisches Handbuch 1 (1882), 11 (1892) - 33 (1914); E. P i w a, *Österreichs Universitäten 1863/64-1902/03*, Wien 1908, s. 28.

<sup>32</sup> Rocznik Statystyki Galicji, t. 1 (1886) - t. 5 (1900); t. 6 cz. 1 (1901) - t. 9 cz. 1-2 (1913).

<sup>33</sup> *Kronika Uniwersytetu Lwowskiego 1894/95-1897/98*, t. 1, Lwów 1899, s. 250-251.

<sup>34</sup> Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1 (1920/21) 8 (1830); Statystyka Szkolnictwa 1931/32-1937/38; Statystyka Polski, seria B, z. 20, seria C, z. 9, 21, 38, 56, 82, 101.

<sup>35</sup> B. Ż o n g o ł l o w i c z, *Wydział Teologiczny USB w okresie 1919-1929 r.*, w: *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2, Wilno 1929, s. 234.

z młodzieżą pozostałych wydziałów teologicznych i prawa kanonicznego w Polsce w 1935/36 r.

Śluchacze pochodzenia wiejskiego stanowili wówczas 63% ogólnej liczby młodzieży fakultetów teologicznych w Polsce. Większy odsetek (66%) ludności wiejskiej odnotowywały seminaria duchowne. Wśród fakultetów teologicznych największa przewaga żywiolu wiejskiego występowała na Wydziale krakowskim (69%). W Wilnie ze wsi pochodziło 62% słuchaczy teologii, we Lwowie 59%. Na studiach specjalistycznych w Warszawie młodzież wiejska stanowiła 55%, a w Lublinie 41%.

Ze środowisk ludności rolniczej na Wydziale krakowskim pochodziło 46,4% ogółu słuchaczy, podczas gdy w skali całej Polski 51,3%. Przeważała wśród nich młodzież z gospodarstw małorolnych, która w Krakowie stanowiła 30% ogółu słuchaczy Wydziału, a w całym kraju 27,9%, co odpowiadało strukturze rolnictwa małopolskiego. Studentów wywodzących się z majątków średnich na Wydziale krakowskim było znacznie mniej (9,5%) w porównaniu ze średnią krajową (12,5%).

Na Wydziale krakowskim duży odsetek studentów (18,4%), w porównaniu ze średnią ogólnopolską (13,8%) dawała grupa rodzin utrzymujących się z przemysłu i górnictwa ze względu na duże uprzemysłowienie tego regionu (Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie). W tej grupie przeważały dzieci rzemieślników najemnych, robotników i chałupników. W Krakowie odnotowano ich 19%, a w całym kraju 8%. Z rodzin żyjących z komunikacji rekrutowało się 10% studentów krakowskich, czyli nieco więcej od średniej krajowej (9,6%). W grupie tej również przeważali synowie robotników i służby: w skali krakowskiej 7,1% i ogólnopolskiej 6,6%. Rodziny emerytów i inwalidów dawały 11,9% ogólnej liczby słuchaczy Wydziału krakowskiego przy średniej krajowej 9,8%. Grupę „służba publiczna” reprezentowało 5,8% słuchaczy w Krakowie i 7,6% w całej Polsce. Trzeba podkreślić, że wśród grup społecznych kształcących swoje dzieci na wydziałach teologicznych, bardziej jeszcze niż w seminariach duchownych, przeważały warstwy mniej zamożne. Fakultety teologiczne w porównaniu z tymi zakładami wykazywały mniejszy odsetek słuchaczy rekrutujących się ze środowisk rolniczych. Większy natomiast był odsetek studentów pochodzących z rodzin utrzymujących się z pracy w przemyśle, górnictwie i komunikacji. Prawie dwukrotnie większy był udział dzieci emerytów i inwalidów.

Najwięcej słuchaczy wszystkich wydziałów liczonych w 1935/36 r. według miejsca zamieszkania rodziców pochodziło z województwa krakowskiego (20,3%), przy czym prawie wszyscy studiowali w UJ. Z innych województw dość znaczny odsetek studentów (11,2%) pochodził z tarnopolskiego. Spotykano ich także w Krakowie. Południe Polski dawało największy odsetek słuchaczy teologii (44% ogółu). Studenci poszczególnych wydziałów teologicznych rekrutowali się w większości z tego województwa, w którym znajdował się dany fakultet.

W r. 1935/36 na 867 słuchaczy teologii i prawa kanonicznego studiowało w Polsce 39 osób obcej narodowości. Z tej liczby w Krakowie kształciło się 7 Niemców, 5 Ukraińców, we Lwowie 8 Ukraińców, w Wilnie 23 Litwinów, w tym

2 kobiety i 1 Białorusin, w Warszawie 1 Ukrainiec. Prawie wszyscy Ukraińcy byli obrządku grecko-katolickiego. Jako ciekawostkę warto odnotować, że jedynie na UJ studiowali synowie duchownych grecko-katolickich.<sup>36</sup>

## II. WZAJEMNA POMOC

Na Wydziale Teologicznym działały studenckie stowarzyszenia samopomocowe i naukowe. W 1891 r. alumni krakowskiego Seminarium Duchownego zawiązali Towarzystwo św. Grzegorza o charakterze samopomocowym. Alumn Andrzej Mytkowicz, późniejszy profesor socjologii chrześcijańskiej w Uniwersytecie Lwowskim (1925-1933) i w UJ (1934-1939, 1945-1947) dokonał w 1899 r. przekształcenia tej organizacji w kasę zapomogową, która działała nawet pod nazwą Kasa Andrzeja Mytkowicza. W 1905 r. została ona zreorganizowana i przemianowana na Bratnią Pomoc Alumnów Seminarium Duchownego w Krakowie. Na skutek wojny i dewaluacji stowarzyszenie poważnie podupadło. Odrodzenie przyszło dopiero w 1925 r. Dzięki subwencjom Senatu Akademickiego nastąpił szybki rozwój stowarzyszenia noszącego odtąd nazwę Bratnia Pomoc Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.<sup>37</sup>

Po utworzeniu w Krakowie seminariów duchownych częstochowskiego i śląskiego, tamtejsi alumni zawiązali analogiczne stowarzyszenia samopomocowe.<sup>38</sup> W 1928 r. połączyły się one w jedną organizację z Bratnią Pomocą skupiającą kleryków seminarium krakowskiego, przemianowaną w 1931 r. na Bratnią Pomoc Teologów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Organizacja dzieliła się na trzy sekcje: krakowską, częstochowską i śląską, działające w odnośnych seminariach duchownych. Celem stowarzyszenia była pomoc materialna dla członków za pośrednictwem właściwych im sekcji. Pracę organizacji usprawniały trzy agendy: pożyczkowa, sklepikowa i manufakturowa. Pożyczki zaciągane przez studentów przeznaczone były głównie na zapłacenie chesnego, taks egzaminacyjnych, zakup książek, lekarstw i ubrań. W nadzwyczajnych wypadkach udzielano bezzwrotnych zapomóg. Corocznie urządzano kolonie letnie w Białce Tatrzańskiej i w Zakopanem (u sióstr elżbietanek) dla ubogich i chorowitych kleryków.

<sup>36</sup> W. C z e r n i e w s k i, *Zakłady kształcenia duchowieństwa katolickiego w Polsce*, Warszawa 1938, s. 58-59, 61-62.

<sup>37</sup> AUJ S II 752, Sprawozdanie Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wydz. Teol. UJ za rok adm. 1927; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK), Pers A 566, Ks. A. Mytkowicz do Min. WRiOP (brulion b.d.).

<sup>38</sup> AUJ S II 752, Statut Bratniej Pomocy Słuchaczy Wydziału Teologicznego UJ Śląskiego Seminarium Duchownego 1926 § 1-4; tamże, Statut Bratniej Pomocy Alumnów Seminarium Częstochowskiego Studentów UJ 1926 § 1-3.

Stowarzyszenie będące jedyną na Wydziale organizacją samopomocową skupiało w swoich szeregach prawie wszystkich jego słuchaczy. Liczba członków w latach 1928-1939 wahała się od 22 (81% ogółu studentów fakultetu) w 1928 r. do 345 (99%) w 1937 r. Stowarzyszenie utrzymywało stałe kontakty z pozostałymi tego rodzaju organizacjami katolickimi UJ.<sup>39</sup>

Wśród uniwersyteckich organizacji samopomocowych Bratnia Pomoc Teologów UJ zajmowała w latach 1936-1939 czwarte miejsce po Bratniej Pomocy Studentów UJ, Stowarzyszeniu Żydowskim „Ognisko” i Bratniej Pomocy Medyków. Otrzymywała jednak najniższe subwencje senackie. W roku akad. 1937/38 stowarzyszenie kleryckie skupiające około 12% ogółu młodzieży zrzeszonej w organizacjach samopomocowych otrzymało zaledwie 3,6% ogólnej sumy subwencji. Co było przyczyną tak małego udziału Wydziału Teologicznego w tego rodzaju pomocy? Powodem tego było przekonanie, że klerycy nie potrzebują pomocy, ponieważ utrzymują ich seminaria duchowne subsydiowane przez państwo. Subwencje rządowe obejmowały jednak zaledwie po 60 alumnów z każdego seminarium, podczas gdy ponad połowa studentów teologii z każdego seminarium była ich pozbawiona. Klerycy znajdowali się w szczególnie trudnych warunkach, ponieważ za swoje utrzymanie w zakładzie płacili po 50 zł miesięcznie. Opłaty te nie obowiązywały jedynie alumnów seminarium krakowskiego, których utrzymanie w całości uzupełniała ofiarność diecezjan.<sup>40</sup>

Na Wydziale Teologicznym UJ obok organizacji samopomocowych działały także studenckie koła naukowe. W grudniu 1918 r. powstała Czytelnia Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.<sup>41</sup> Po założeniu seminariów duchownych diecezji częstochowskiej i śląskiej także w nich zorganizowano koła naukowe. W 1925 r. powstało Koło Odczytowe Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, przekształcone w 1931 r. na Koło Naukowe Teologów Śląskich UJ. W statucie z 1933 r. do tej nazwy dodano określenie „katolickie”.<sup>42</sup> Klerycy seminarium częstochowskiego utworzyli w 1927 r. Koło Odczytowe Słuchaczy Teologii Uniwersytetu

<sup>39</sup> Tamże, Bratnia Pomoc Słuchaczy Wydz. Teol. do Senatu Akad. UJ, 24 VI 1928, 12 XI 1931, Bratnia Pomoc Teologów do Rektoratu UJ 28 I 1937, 28 I 1939; tamże, Statuty Bratniej Pomocy Słuchaczy Wydz. Teol. UJ z lat 1928, 1930 § 2, 6; tamże, Statut Bratniej Pomocy Teologów UJ 1931 § 2-6; tamże, Sprawozdania z lat 1933-1934, 1936, 1938.

<sup>40</sup> Tamże, Bratnia Pomoc Teologów do Rektora UJ, 25 III 1939.

<sup>41</sup> AUJ S II 792, Sprawozdanie z działalności Czytelni Słuchaczy Wydz. Teol. UJ z r. 1927/28; WT II 236, Sprawozdanie z działalności Czytelni Słuchaczy Wydz. Teol. UJ z r. 1928/29.

<sup>42</sup> AUJ S II 755, Statut Koła Odczytowego Słuchaczy Wydziału Teologicznego przy Uniwersytecie Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie 1926 § 1-2; tamże, Koło Odczytowe Słuchaczy Wydz. Teol. UJ Śląskiego Seminarium Duchownego do Senatu Akad. 24 II 1931; tamże, Statut Katolickiego Koła Naukowego Teologów Śląskich Słuchaczy UJ 1933 § 1.

Jagiellońskiego Alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, przemianowane w 1933 r. na Częstochowskie Koło Naukowe Teologów UJ.<sup>43</sup>

Po powstaniu tych organizacji Czytelnia Słuchaczy Wydziału Teologicznego UJ skupiała wyłącznie alumnów seminarium krakowskiego, a nie całego fakultetu. W 1938 r. na skutek starań kół: częstochowskiego i śląskiego zmieniono nazwę stowarzyszenia na Czytelnia Studentów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Seminarium Metropolitalnego w Krakowie.<sup>44</sup>

Celem tych kół było budzenie i rozwijanie samodzielnych zainteresowań naukowych alumnów. Stowarzyszenia miały wyrabiać umiejętności organizacyjne w aspekcie przyszłej pracy duszpasterskiej i społecznej po myśli współczesnych potrzeb i wskazań Kościoła. W założeniach statutowych kładziono duży nacisk na wyrobienie patriotyczne i formowanie poczucia wzajemnej łączności wśród członków.

Pracę na niwie naukowej koła prowadziły głównie poprzez organizowanie odczytów, wykładów i wieczorków dyskusyjnych omawiających różne aktualne problemy z zakresu nauk teologicznych, filozoficznych i społecznych, a także z dziedziny zagadnień kulturowo-oświatowych. Odczyty wygłaszali profesorowie, czasem studenci, a niekiedy goście zapraszani spoza środowiska wydziałowego. Koła wydawały powielane skrypty z wykładów.

Szczególną troską każdego stowarzyszenia była własna podręczna biblioteka naukowa dobrze zaopatrzona w potrzebne dzieła, szczególnie podręczniki oraz czasopisma polskie i obce. Księgozbiór koła skupiającego alumnów seminarium krakowskiego w 1937 r. liczył 677 dzieł. Biblioteka koła śląskiego w 1938 r. posiadała 569 dzieł, zaś częstochowskiego w 1939 r. miała 378 dzieł. Znakomitą okazją do pogłębiania wiedzy i poszerzenia orientacji w aktualnej sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej stwarzały prowadzone przez te organizacje czytelnie naukowe oraz czytelnie czasopism i gazet. Koła organizowały akademie okolicznościowe i rocznicowe. Dbaly o rozwój życia artystycznego i towarzyskiego wśród alumnów poprzez urządzenie różnego rodzaju wieczornic.<sup>45</sup>

<sup>43</sup> Tamże, Statut Koła Odczytowego Słuchaczy Teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego Alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie 1927 § 1; tamże, Statut Częstochowskiego Koła Naukowego Teologów UJ 1933 § 1.

<sup>44</sup> AUJ WT II 236, Katolickie Koło Naukowe Teologów Śląskich Studentów UJ do Dziekanatu Wydz. Teol., I XII 1937; tamże, Częstochowskie Koło Naukowe Teologów UJ do Dziekanatu Wydz. Teol., 3 XII 1937; S II 792 Sprawozdanie z Walnego Zebrania Czytelni Studentów Wydziału Teologicznego UJ, 8 II 1938.

<sup>45</sup> AUJ S II 792, Statut Słuchaczy Wydziału Teologicznego UJ 1927 § 3-4; tamże, Statut Czytelni Studentów Wydziału Teologicznego UJ Seminarium Metropolitalnego w Krakowie 1938 § 3-4; tamże, Sprawozdanie z działalności Czytelni Słuchaczy Wydz. Teol. UJ z lat 1936/37-1937/38; S II 755, Statut Koła Naukowego Teologów Śląskich UJ 1931 § 3-4, 1938 § 5-6; tamże, Statut Koła Odczytowego Słuchaczy Teologii UJ Alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie 1927, § 3-4; tamże, Statut Częstochowskiego Koła Naukowego Teologów UJ 1933, 1938 § 4-5; tamże, Sprawozdanie z działalności Katolickiego Koła Naukowego Teologów Śląskich UJ z r. 1938; tamże, Sprawozdanie

W celu zorganizowania wspólnej pracy w określonej dziedzinie członkowie koła łączyli się w sekcje. Koło skupiające kleryków seminarium krakowskiego posiadało dwie sekcje: homiletyczną i liturgiczną oraz jako agendę dział księgarski, który umożliwiał członkom tańszy zakup książek. Przy sekcji liturgicznej działał oktet gregoriański, przekształcony w 1937 r. w Małą Scholę. Koło wydawało własne pismo wewnętrzne *Tempus liberum*, które z braku funduszy przestało wychodzić w 1934 r.<sup>46</sup>

Koło działające w Seminarium Śląskim posiadało pięć sekcji: apologetyczną, homiletyczną, liturgiczną, literacką i abstynencką. W 1934 r. zawiązało się tam Kółko Liturgiczne, którego celem było zaznajamianie się z prądami liturgicznymi w Kościele, naukowe badania zagadnień z tego zakresu i ćwiczenia praktyczne. W następnym roku powstało Kółko Piszących, którego członkowie próbowali swoich sił na polu publicystyki katolickiej. Najlepsze artykuły były drukowane w różnych czasopismach: *Głos Misji Wewnętrznej*, *Gość Niedzielny*, *Front Katolicki*.<sup>47</sup>

Koło częstochowskie początkowo posiadało trzy sekcje: apologetyczną, historyczną i społeczną. W roku akad. 1928/29 dołączyła się do nich sekcja literacka mająca na celu przygotowanie swoich członków do pracy na polu prasy katolickiej. W następnym roku powstała sekcja muzyczno-wokalna, której członkowie grali i śpiewali w czasie różnego rodzaju akademii i wieczornic.<sup>48</sup>

W 1921 r. ks. Józef Archutowski założył wśród studentów fakultetu Koło Biblistów Uniwersytetu Jagiellońskiego przemianowane w 1933 r. na Koło Biblistów Uczniów UJ. Patronem jego był św. Hieronim. Organizacja miała na celu budzenie zamiłowania do studium Pisma Św., pogłębianie wykształcenia biblijnego i przygotowanie do pracy naukowej w tej dziedzinie. Zadania te Koło starało się osiągać poprzez organizowanie zebrań naukowych z referatami i dyskusją, studium prywatne wybranego działu nauk biblijnych, utrzymanie własnej specjalistycznej biblioteki, wydawanie prac naukowych i popularnych z zakresu biblistyki, gromadzenie eksponatów archeologicznych, konkursy i odczyty publiczne.<sup>49</sup> Stowarzyszenie z inicjatywy ks. Archutowskiego wydało pierwszą *Polską bibliografię biblijną* (Kraków 1932) oraz przekład encykliki Leona XIII *Providentissimus Deus* o studiach biblijnych (Kraków

z walnego zebrania Częstochowskiego Kola Naukowego Teologów UJ, 12 II 1939; WT II 236, Sprawozdanie z działalności Czytelni Słuchaczy Wydz. Teol. UJ za rok 1928/29.

<sup>46</sup> Tamże, Sprawozdania z działalności Czytelni Słuchaczy Wydz. Teol. UJ z lat 1927/28, 1929/30, 1932/33-1937/38.

<sup>47</sup> AUJ S II 755, Sprawozdania Kola Naukowego Teologów Śląskich UJ z lat 1931/32, 1934-36, 1938.

<sup>48</sup> Tamże, Sprawozdania z działalności Kola Odczytowego Słuchaczy Teologii UJ Alumnów Częstochowskiego Seminarium Duchownego z lat 1928/29-1929/33; tamże, Sprawozdanie Częstochowskiego Kola Naukowego Teologów UJ z lat 1933/34-1937/38.

<sup>49</sup> AUJ KHUW 18, E. Król, Ks. Józef Archutowski; S II 755, Statut Kola Biblistów UJ 1924 § 1-4, 31; tamże, Statut Kola Biblistów Uczniów UJ 1933, 1938 § 1-6.

1934) i książki E. Kalta *Archeologia biblijna* (Kraków 1937). Biblioteka Koła w 1938 r. liczyła 253 dzieła.<sup>50</sup>

Jak liczne były poszczególne stowarzyszenia naukowe? Ze względu na dobrowną przynależność do nich kleryków, liczba członków tych organizacji była zmienna. W 1931 r. Czytelnia liczyła 116 członków, Koła Odczytowe: śląskie 125, częstochowskie - 75 i Koło biblistów - 6, razem 322 osoby (89% ogółu studentów fakultetu).<sup>51</sup> Kleryckie koła naukowe pozostawały w żywych kontaktach z innymi tego rodzaju organizacjami studenckimi w kraju i za granicą.

Na Wydziale obok stowarzyszeń samopomocowych i naukowych działała także organizacja typu wychowawczego. Została ona założona w 1921 r. przez ks. Czesława Lewandowskiego, CM, ojca duchownego seminarium krakowskiego, pod nazwą Kółko Abstynenckie Słuchaczy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego patronem był św. Jan Kanty. Celem tego stowarzyszenia była walka z alkoholizmem, ugruntowanie wśród członków idei abstynenckiej i przygotowanie ich do skutecznej pracy nad podniesieniem moralnego i materialnego stanu społeczeństwa przez wszechstronne poznawanie zagadnień alkoholizmu. Kółko starało się realizować swoje cele poprzez modlitwę, żywy przykład członków, którzy zupełnie wstrzymywali się od wszelkich napojów alkoholowych. Członkowie poprzez organizowanie akademii, odczytów, udział w zjazdach i kongresach omawiających zagadnienie trzeźwości, przygotowywali się do zakładania nowych i popierania działających już katolickich instytucji abstynenckich. Stowarzyszenie posiadało własną bibliotekę specjalistyczną, która w 1935 r. liczyła 281 tytułów.

Członkiem kółka mógł zostać każdy student Wydziału, który złożył przyrzeczenie zupełnego wstrzymania się od napojów alkoholowych na okres jednego roku, pięciu lat albo na całe życie. Zobowiązywali się oni do szerzenia trzeźwości przykładem, słowem i piórem. Kółko w 1934 r. liczyło 51 członków, a w 1937 - 45.<sup>52</sup>

Organizacjami studenckimi opiekowali się kuratorzy mianowani przez Senat Akademicki spośród profesorów i docentów fakultetu. Kuratorem Bratniej Pomocy Teologów UJ był ks. Władysław Wichler. Kuratorami poszczególnych kół naukowych byli: krakowskiego - ks. Antoni Bystrzonowski, śląskiego - ks. Jan Krzemieniecki, zaś Koła Biblistów ks. J. Archutowski. Kuratorem Kółka Abstynenckiego był ks. Konstanty Michalski CM do 1931 r., a następnie ks. A. Bystrzonowski.

<sup>50</sup> AUJ S II 755, Sprawozdania Zarządu Koła Biblistów Uczniów UJ z lat 1936-1938; S. Ł a c h, *Śp. ks. Józef Archutowski*, RTK 12 (1965) z. 1 s. 8-9.

<sup>51</sup> AUJ WT II 236, Dziekan Wydziału Teol. do Senatu Akad. UJ, 26 III 1931.

<sup>52</sup> AUJ S II 792, Statut Kółka Abstynenckiego Słuchaczy Wydziału Teologicznego UJ 1932, 1933, 1938 § 1-5, 8; tamże. Sprawozdanie z działalności Kółka Abstynenckiego za rok adm. 1934/35; tamże. Sprawozdanie z Walnego Zebrania członków Kółka Abstynenckiego 2 III 1935; tamże. Spisy członków Kółka Abstynenckiego z lat 1933/34, 1936/37; A. S c h l e t z, *Lewandowski Czesław*, PSB XVII, s. 205-206.

Z czego utrzymywały się koła naukowe i wychowawcze? Fundusze ich pochodziły głównie ze składek członkowskich, subwencji senackich, darowizn i dochodów z wydawnictw.<sup>53</sup>

Organizacje studenckie odgrywały ważną rolę w życiu alumnów, nie tylko przez świadczenie pomocy materialnej w trudnych warunkach życiowych, ale przede wszystkim poprzez pogłębienie formacji intelektualnej i praktycznego przygotowania się do duszpasterstwa.

### III. NA MIARĘ AMBICJI I ZDOLNOŚCI

Zapewne marzeniem niejednego uzdolnionego i rozmiłowanego w nauce studenta była promocja doktorska. W UJ w okresie galicyjskim stopień doktora teologii uzyskiwano na podstawie austriackiego ustawodawstwa akademickiego. Kandydat ubiegający się o doktorat winien był wykazać się przed dziekanem Wydziału ukończeniem studiów w charakterze słuchacza zwyczajnego z wynikiem dobrym i poddać się egzaminom ścisłym zwanym rygorozami. Kandydaci, którzy ukończyli studia teologiczne w ustawowo zorganizowanym diecezjalnym lub zakonnym zakładzie naukowym, mogli po uprzedniej immatrykulacji być dopuszczeni do egzaminów ścisłych i uzyskania stopnia doktorskiego. Warunkiem było przyjęcie na studia teologiczne na podstawie uznawanego w państwie świadectwa dojrzałości. Rozporządzenie to umożliwiała zdobywanie doktoratu wielu księżom, którzy ukończyli studia w seminariach duchownych.

Do uzyskania tego stopnia wymagano przedłożenia rozprawy naukowej i złożenia czterech egzaminów ścisłych (rygorozów). Na początku omawianego okresu rygoroza obejmowały cztery grupy dyscyplin teologicznych: historię Kościoła i prawo kanoniczne, studium biblijne Starego i Nowego Testamentu wraz z językami biblijnymi, dogmatykę ogólną i szczegółową oraz teologię moralną i pastoralną. Od roku akad. 1894/95 nie wymagano w czasie tego rygorozum zdawania języków biblijnych. Warunkiem jednak dopuszczenia do rygorozum biblijnego było wysłuchanie z dobrym wynikiem wykładów o dialektach semickich (syryjsko-chaldejskim i arabskim) oraz wyższej egzegezy Starego i Nowego Testamentu przynajmniej przez jedno półrocze.

Każdy egzamin ścisły trwał dwie godziny. Zdawano go w języku łacińskim. Wyjątek mogła stanowić jedynie teologia pastoralna, wykładana w języku polskim. Rozprawa naukowa miała być napisana również po łacinie. Komisja egzaminacyjna składała się z czterech członków: dwóch profesorów odnośnych przedmiotów wystę-

<sup>53</sup> AUJ S II 755, Statut Katolickiego Koła Naukowego Teologów Śląskich Słuchaczy UJ 1933 § 62; tamże, Statut Częstochowskiego Koła Naukowego Teologów UJ 1933 § 50, 1938 § 46; tamże, Statut Koła Biblistów Uczniów UJ 1933 § 18-19; S II 792, Statut Czytelni Studentów Wydziału Teologicznego UJ 1933 § 4a; tamże, Statut Kółka Abstynenckiego Słuchaczy Wydziału Teologicznego UJ 1933, 1938 § 45.

pujących z ramienia uniwersytetu i dwóch komisarzy ze strony biskupa, wyznaczonych spośród profesorów lub doktorów teologii, względnie prawa kanonicznego. Posiadali oni również prawo egzaminowania.

Po wysłuchaniu wszystkich odpowiedzi kandydata, komisja egzaminacyjna pod przewodnictwem dziekana podejmowała uchwałę o przyjęciu lub odrzuceniu rygorozum i określała jego ocenę ogólną. W razie niepomyślnego wyniku kandydat nie mógł być dopuszczony do żadnego dalszego egzaminu ścisłego. Istniała jednak możliwość ponowienia rygorozum po upływie trzech miesięcy. Jeżeli i tym razem kandydat nie został aprobowany, mógł jeszcze po raz trzeci zdawać ten sam przedmiot, dopiero po upływie jednego roku. W wypadku trzeciej reprobacji kandydat tracił na zawsze możliwość uzyskania doktoratu na jakimkolwiek wydziale teologicznym na terenie państwa austriackiego.<sup>54</sup>

Pierwszym doktorem promowanym po odnowieniu fakultetu w 1880 r. był ks. Antoni Trznadel, wykładowca teologii dogmatycznej w Seminarium Duchownym w Przemyślu, późniejszy profesor teologii moralnej w UJ. Uroczysta promocja odbyła się 7 listopada 1884 r.<sup>55</sup>

W 1903 r. znowelizowano dotychczasowe postanowienia prawne. Przedmiotem jednego z trzech obowiązujących odtąd ustnych egzaminów ścisłych była zawsze dogmatyka ogólna i szczegółowa wraz z apologetyką. Rozprawa w rękopisie lub wydrukowana, obejmująca co najmniej trzy arkusze druku, miała być owocem badań naukowych na dowolny temat z zakresu jednej z trzech następujących grup przedmiotów: studium biblijne, historia Kościoła i prawo kanoniczne, teologia moralna i pastoralna. Teologia fundamentalna i dogmatyczna były zawsze zastrzeżone dla egzaminu ustnego. Przedłożoną rozprawę dziekan przydzielał dwom referentom spośród grona profesorów dla zbadania jej wartości naukowej. Odrzucenie rozprawy pociągało za sobą takie same skutki, jak reprobacja przy egzaminie ścisłym. Nie wymagano złożenia rygorozum z grupy przedmiotów, z zakresu których była napisana dysertacja. Kandydat składał więc odtąd tylko trzy ustne egzaminy ścisłe.<sup>56</sup>

Po uzyskaniu niepodległości w 1918 r., Rada Wydziału Teologicznego UJ, w oparciu o obowiązujące dotychczas austriackie prawodawstwo uniwersyteckie, uchwaliła w 1919 r. swój własny regulamin uzyskiwania stopnia doktorskiego.

<sup>54</sup> *Sammlung der für die österreichischen Universitäten giltigen Gesetze und Verordnungen*, red. von F. Schweickhardt, Wien 1885, nr 15; *Zbiór Ustaw Uniwersyteckich, które uczniowie c.k. Uniwersytetów otrzymują przy immatrykulacji z dodaniem niektórych ustaw i przepisów uzupełniających*, Kraków 1889, s. 70-72; *Zbiór Ustaw Uniwersyteckich... niektórych innych ustaw i przepisów dla młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych*, Kraków 1900, s. 156-161; H. Z s c h o k e, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich*, Wien - Leipzig 1894, s. 107-110.

<sup>55</sup> AUJ WT II 275, *Elenchus examinum rigorosorum et promotionum ad gradum in Facultate Theol. Cracoviensi*, p. 313-314.

<sup>56</sup> *Die österreichischen Universitätsgesetze*, nr 615; *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, s. 204-211.

Przyjęła z niewielkimi zmianami omówione wyżej przepisy z 1903 r. Do obowiązującego zawsze ścisłego egzaminu ustnego z dogmatyki, dodano filozofię chrześcijańską. Podobnie, jak w okresie galicyjskim, absolwenci seminariów biskupich i zakonnych, posiadający świadectwo dojrzałości ze szkoły średniej i dowód złożonych egzaminów z języków wschodnich i wyższej egzegezy biblijnej, mogli być dopuszczeni do składania rygorozów doktorskich.<sup>57</sup>

Pierwsza w Polsce odrodzonej ustawa o szkołach akademickich z 1920 r. ustanawiała doktorat jako wyższy stopień naukowy we wszystkich uczelniach. O promocję doktorską można się było ubiegać po uzyskaniu stopnia niższego, złożeniu rygorozów i przedstawieniu pracy naukowej, wydrukowanej w języku polskim albo łacińskim.<sup>58</sup> Ministerstwo WRiOP wydało w 1924 r. nowe rozporządzenie w sprawie uzyskiwania stopnia doktora na wszystkich wydziałach państwowych szkół akademickich. Kandydat winien był wykazać się dyplomem magisterskim. Przedłożona zaś dysertacja miała stanowić istotne wzbogacenie określonej dyscypliny naukowej. Po przyjęciu rozprawy przez Radę Wydziału, doktorant składał rygorozą. Egzaminy te obowiązywały z przedmiotu głównego, w którego zakres wchodziła dysertacja oraz jednego pobocznego, wiążącego się bezpośrednio z głównym. Na podstawie pisemnej opinii komisji egzaminacyjnej Rada Wydziału decydowała o przyznaniu stopnia doktora. Rozprawa odrzucona w jednej szkole akademickiej, nie mogła być powtórnie rozpatrywana w innej uczelni. Powtarzanie nieudanego egzaminu ścisłego było dopuszczalne tylko jeden raz i to nie wcześniej, niż po upływie jednego roku.<sup>59</sup>

Ministerstwo WRiOP w 1928 r. wydało zarządzenie ustalające program studiów i egzaminów na wydziałach teologii katolickiej w uniwersytetach na stopień magistra. W ten sposób został ustanowiony niższy stopień naukowy wymagany do ubiegania się o doktorat. Nadal jednak nie było szczegółowych przepisów określających warunki uzyskiwania stopnia doktorskiego. Rada Wydziału krakowskiego w roku akad. 1929/30 opracowała w tej sprawie swój własny projekt, który uzgodniła z Wydziałem lwowskim. Zyskał on uznanie Ministerstwa WRiOP.

Kandydat wraz z wymaganą dokumentacją winien był przedłożyć także świadectwo swego biskupa diecezjalnego, względnie przełożonego zakonnego stwierdzające jego „moralne kwalifikacje do godności doktora teologii”. Temat pracy doktorskiej można było wybrać z jednej z następujących grup przedmiotów: filozoficzno-dogmatycznej, biblijnej, historyczno-kanonistycznej i moralno-praktycznej. Dysertację (przynajmniej trzy arkusze druku) dziekan dawał do oceny dwom referentom spośród profesorów lub docentów. Gdy praca została przyjęta, kandydat przystępował do ustnego egzaminu ścisłego (rygorozum).

<sup>57</sup> AUJ WT 17, Protokół z posiedzenia Rady Wydziału Teol. UJ, 5 V 1919.

<sup>58</sup> Dz.U. WRiOP 3 (1920) poz. 134.

<sup>59</sup> Tamże, 7 (1924) poz. 207.

Egzamin główny (*rigorosum principale*) obejmował grupę przedmiotów, z zakresu której została napisana rozprawa doktorska. Kandydat winien był wykazać ogólne opanowanie całego materiału, a ponadto w swym fachowym przedmiocie pogłębienie specjalnych zagadnień na podstawie szczegółowego studium. Egzamin poboczny (*rigorosum secundarium seu minus principale*) obejmował grupę filozoficzno-dogmatyczną. Jeżeli ta grupa była przedmiotem egzaminu głównego, wówczas przy pracy z dogmatyki lub apologetyki do egzaminu pobocznego wybierano dwie spośród następujących dyscyplin: egzegezę biblijną Starego i Nowego Testamentu, historię Kościoła, patrystykę (historię dogmatów) lub teologię moralną. Gdy zaś rozprawa była z dziedziny filozofii, egzamin ten odbywał się również z dwóch spośród wymienionych wyżej przedmiotów z wyjątkiem studiów biblijnych obydwóch Testamentów, w miejsce których wprowadzono pedagogikę. Kandydat wybierający za przedmiot egzaminu głównego grupę biblijną, winien był wykazać się znajomością języków greckiego i hebrajskiego, a także aramejskiego i syryjskiego.

Najpierw doktorant zdawał rygorozum główne, później poboczne. Obydwa egzaminy miały być złożone w ciągu jednego roku po przyjęciu rozprawy przez Radę Wydziału. W wypadku niepomyślnego wyniku jednego egzaminu kandydat mógł go powtórzyć, najwcześniej jednak po upływie trzech miesięcy. Powtórna ocena niedostateczna powodowała uchylenie doktoryzacji.<sup>60</sup>

Ministerstwo WRiOP zezwoliło w 1930 r., aby, do chwili wydania szczegółowych przepisów w tej sprawie, przeprowadzano doktoryzację na podstawie regulaminu opracowanego przez Wydział krakowski.<sup>61</sup>

Konstytucja apostolska *Deus scientiarum Dominus* papieża Piusa XI z 1931 r. skłoniła fakultety teologiczne w Krakowie, Lwowie i Wilnie do opracowania wspólnego programu studiów w oparciu o reformę rzymską i przepisy obowiązujące dotychczas w Polsce.<sup>62</sup> Proces ustawodawczy normujący organizację studiów i nadawanie stopni akademickich na wydziałach teologii katolickiej przebiegał bardzo powoli. Zapowiadane przez Ministerstwo WRiOP szczegółowe przepisy regulujące uzyskanie stopnia doktorskiego nie ukazały się do 1939 r.

Doktoranci, podobnie jak studenci Wydziału, wywodzili się w większości z rodzin chłopskich, rzemieślniczych i robotniczych, przy czym największa ich liczba (40 czyli 58,8%) pochodziła ze środowisk wiejskich. Doktoryzowali się głównie księża młodzi, do 30 roku życia. W tej grupie wiekowej znajdowało się 30 doktorów. W wieku 31-40 lat doktoryzowało się 21 księży, z czego w Polsce odrodzonej 19. Na przesunięcie w górę wieku promowanych i zmniejszenia się liczby promocji w Polsce

<sup>60</sup> AUJ WT II 271, Projekt regulaminu uzyskania stopnia doktora teologii; P. S t a c h, *Wydział Teologiczny w latach 1918-1933*, w: *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918-1933*, Lwów 1934, s. 72-74.

<sup>61</sup> AUJ WT II 271, Min. WRiOP do Dziekanatu Wydz. Teol. UJ, Warszawa 30 VI 1930; P. S t a c h, jw. s. 72-74.

<sup>62</sup> *Acta Apostolicae Sedis* 23 (1931) p. 259, 277-278; P. S t a c h, jw. s. 76-80.

niepodległej zaważyło wprowadzenie magisteriów. Najliczniejsza grupa doktorów wywodziła się spośród duchowieństwa diecezji, a od 1925 r. archidiecezji krakowskiej. W latach 1880-1939 doktoryzowało się 33 księży z tego terenu, czyli 48,5% ogółu promowanych.

Tytuł doktorski był szczególnie atrakcyjny w środowiskach katechetów gimnazjalnych. Znacznie bowiem podnosił ich i tak już wysoki prestiż zawodowy, tym bardziej, że księży z doktoratami nie było zbyt wielu zarówno wśród duchowieństwa diecezjalnego jak i zakonnego. Na 68 promowanych na Wydziale w omawianym okresie księży - 27 było katechetami, czyli 39,7% ogółu, w tym 20 (29,4%) z diecezji krakowskiej. Wikariuszów doktoryzowało się tylko 14 (20,5% promowanych). Ośmiu aktualnych wykładowców na fakultetach teologicznych i w seminariach duchownych stanowiło 11,8% wszystkich doktoryzowanych na Wydziale. Na ogół wszyscy promowani osiągnęli ten stopień łącząc naukę z różnego rodzaju zajęciami duszpasterskimi, a niekiedy dydaktycznymi w uczelniach teologicznych. Uwarunkowania te wydatnie zaważyły na liczbie promocji. Urlopowanych i skierowanych na studia specjalistyczne w UJ było w całym omawianym okresie zaledwie 8 księży.<sup>63</sup>

Warto podkreślić, że mimo tych trudności, 35 spośród 68 doktorów teologii promowanych w omawianym okresie poświęciło się całkowicie nauce. Wykładali później w 28 uczelniach, w tym w 10 uniwersytetach i akademiach. W latach międzywojennych nie było w Polsce ani jednego fakultetu teologicznego, w którym by nie pracowali doktorzy promowani w UJ.<sup>64</sup>

#### IV. STOPIEŃ NAUKOWY CZY „CHLEBOWY”?

Ministerstwo WRiOP w 1928 r. ustanowiło stopień magistra teologii jako dowód ukończenia studiów na Wydziałach Teologii Katolickiej w uniwersytetach państwowych i warunek uzyskania doktoratu. Kandydat na magistra zobowiązany był do wysłuchania w charakterze studenta 15 tryestrów wykładów, złożenia z pomyślnym wynikiem przepisanych programem egzaminów i przedstawienia pisemnej pracy naukowej. Egzaminy, które student składał w toku studiów, obejmowały następujące dyscypliny: filozofię chrześcijańską i historię filozofii, nauki biblijne Starego i Nowego Testamentu, historię Kościoła, teologię fundamentalną, dogmatyczną, moralną i pastoralną wraz z liturgiką i homiletyką oraz pedagogikę katechetykę i metodykę. Podczas studiów słuchacz zobowiązany był także do zaliczenia kolokwium z socjolo-

<sup>63</sup> AUJ S II 519-524, Libri promotionum Universitatis Jagellonicae; WT II 273, Teczki akt doktorskich; S. Piech, *Doktorzy promowani na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880-1939*, ACr 21-22 (1989/90) s. 455-463.

<sup>64</sup> S. Piech, *Doktorzy teologii promowani w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1880-1939 w służbie narodu i Kościoła*, RKr 56 (1990) s. 211-220.

gii, historii sztuki kościelnej oraz z języków: hebrajskiego i greckiego biblijnego. Przez 2 lata winien był uczestniczyć w określonym osobistymi zainteresowaniami seminarium naukowym, na którym zazwyczaj powstawała wymagana praca pisemna.

Alumni seminariów duchownych pragnący otrzymać ten stopień na Wydziale Teologicznym winni byli uczęszczać na ten fakultet przynajmniej przez trzy ostatnie trymestry i złożyć pracę magisterską. Rada Wydziału mogła bowiem uznać studia teologiczne w uniwersytetach zagranicznych, seminariach duchownych diecezjalnych i zakonnych w całości lub w części za równorzędne, o ile czyniły zadość wymaganiom programu studiów na wydziałach teologicznych polskich uniwersytetów państwowych.

Temat pracy magisterskiej wybierał student z zakresu jakiejkolwiek dyscypliny wykładanej na Wydziale. Rada Wydziału powoływała komisję egzaminacyjną złożoną z dziekana lub jego zastępcy, profesora odnośnego przedmiotu jako głównego egzaminatora i asesora wybranego przez dziekana spośród pozostałych profesorów. Komisja zatwierdzała temat pracy. Student winien był wykazać się umiejętnością posługiwania się metodą naukową i dobrym opanowaniem przedmiotu. Po tej ocenie pracy komisja egzaminacyjna mogła zarządzić przeprowadzenie ze studentem dyskusji na jej temat. Gdyby dysertacja została odrzucona, student mógł przedstawić ponownie tę samą pracę poprawioną lub inną, ale dopiero po upływie trzech miesięcy.

Rozporządzenie ministerialne o ustanowieniu stopnia magistra teologii zaczęło obowiązywać studentów, którzy immatrykulowali się na rok akad. 1927/28. Starsi, którzy rozpoczęli studia wcześniej, mogli uzyskać ten stopień, jeżeli przedstawili pisemną pracę naukową, a Rada Wydziału uznała ich studia i egzaminy za wystarczające.<sup>65</sup>

Arcybiskup Adam Sapieha oraz biskupi: częstochowski - Teodor Kubina i śląski - Arkadiusz Lisiecki, a także rektorzy seminariów duchownych metropolii krakowskiej uznali te przepisy za zbyt mało wymagające. W związku z tym Wydział Teologiczny UJ wystąpił z wnioskiem i projektem zmian, które by „wyodrębniły jasno przez ustne egzaminy zwykłe absolutorium od magisterium” Projekt domagał się, aby oprócz egzaminu i dyskusji na temat dysertacji z przedmiotu, z zakresu którego została napisana, kandydat złożył jeszcze egzamin z ważniejszych zagadnień (*theses quaestiones selectae*). W wyborze i ilości tych tez komisja egzaminacyjna miała się kierować przebiegiem całości studiów, wynikami rocznych egzaminów oraz ewentualną potrzebą uzupełnień.<sup>66</sup>

Rada Wydziału Teologicznego UJ uchwaliła w 1931 r., że w składzie komisji egzaminacyjnej winien być profesor przedmiotu, z którego kandydat na egzaminach

<sup>65</sup> Dz.U. Min. WRiOP 11 (1928) poz. 131.

<sup>66</sup> AUJ WT II 238, Dziekan Wydz. Teol. UJ do Dziekanatu Wydz. Teol. Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), Kraków 19 IV 1929; tamże, Wydz. Teol. UJ do Rady Wydz. Teol. Uniw. Stefana Batorego w Wilnie (USB), Kraków 3 VII 1929.

rocznych uzyskał najłabsze oceny. Asesor ten miał być ewentualnym pytającym w czasie egzaminu uzupełniającego. Komisja zdecydowała o konieczności złożenia takiego dodatkowego egzaminu, ale tylko z jednego przedmiotu.<sup>67</sup> W praktyce jednak bardzo rzadko wymagano egzaminu uzupełniającego i to tylko w początkowym okresie.

Wymagania te nie zachęcały kleryków ani księży do ubiegania się o stopień magisterski. W latach 1929/30 - 1933/34 stopień ten uzyskało rocznie zaledwie 20 księży (w 1929/30 - 1, 1930/31 - 3, 1931/32 - 2, 1932/33 - 6, 1933/34 - 8). Niewiele więcej magistrów było w następnych dwóch latach (w 1934/35 - 13, 1935/36 - 12).

Dopiero wymagane przez władze szkolne, przy zatrudnieniu księży na stanowiskach katechetów, wykazanie się przez absolwentów wydziałów teologicznych dyplomem magisterskim, spowodowało większe zainteresowanie się duchowieństwa tym stopniem. W roku akad. 1936/37 osiągnęło go już 22 księży.<sup>68</sup>

Absolwentom diecezjalnych seminariów duchownych do zatrudnienia w szkołach wystarczało jedynie świadectwo ukończenia studiów (*absolutorium*). Wywołało to na wydziałach teologicznych poczucie „gorszego traktowania” słuchaczy uniwersytetów w porównaniu z alumnami seminariów. W tych warunkach abp A. Sapięha uznał, że Wydział winien ułatwiać, a nie utrudniać swoim studentom osiągnięcie stopnia magistra.<sup>69</sup>

W związku z tym dziekan Wydziału Teologicznego UJ ks. W. Wicher w 1937 r. skierował jednobrzmiące pisma do rektorów seminariów duchownych: częstochowskiego, krakowskiego i śląskiego. Wyjaśniał, że do uzyskania stopnia magistra teologii wystarczy każda, powstała na seminarium naukowym pod kierunkiem profesora i przyjęta przez niego w pisemnej recenzji praca, złożona w maszynopisie, oraz kolokwium na jej temat. Rada Wydziału spodziewała się, że to wyjaśnienie wpłynie na zwiększenie liczby ubiegających się o ten stopień i ożywienie współzawodnictwa na seminariach naukowych.<sup>70</sup>

Ministerstwo WRiOP rozporządzeniem z dnia 24 grudnia 1937 r. przyznało kwalifikacje zawodowe do nauczania religii w szkołach powszechnych duchownym, którzy legitymowali się dyplomem magisterskim jako świadectwem ukończenia studiów na wydziałach teologii katolickiej w uniwersytetach polskich lub absolutorium fakultetu teologicznego uzyskanym najpóźniej w 1930 r. Takie same kwalifikacje przyznano księżom posiadającym jedynie absolutorium diecezjalnych seminariów duchownych, nie wymagając od nich stopnia magisterskiego.<sup>71</sup>

<sup>67</sup> AUJ WT II 17, Protokół z posiedzenia Rady Wydz. Teol. UJ, 27 I 1931.

<sup>68</sup> AUJ WT II 264, Księga magistrów Wydz. Teol. 1930-1938.

<sup>69</sup> AKMK TS 17, Abp Sapięha do Wydz. Teol. UJ (b.d.).

<sup>70</sup> AUJ WT II 238, Dziekan Wydz. Teol. UJ do Rektorów Seminariów Duchownych Częstochowskiego, Krakowskiego i Śląskiego, Kraków 4 XII 1937.

<sup>71</sup> Dz.U. Min. WRiOP 22 (1938) poz. 1.

Uwarunkowania te spowodowały wielki wzrost liczby absolwentów Wydziału Teologicznego UJ, którzy ukończyli studia z dyplomem magisterskim. W latach 1937/38-1938/39 przyznano 158 dyplomów (1937/38 - 71, 1938/39 - 87), co stanowiło 70% ogółu dyplomów wydanych w okresie 1929/30-1938/39.

Na 225 dyplomów magisterskich wydanych przez Wydział Teologiczny UJ w latach 1929/30-1938/39 wraz z ukończeniem studiów otrzymało je 164 księży (73%). Pozostałych 71 magistrów liczyło na ogół od 1 do 7 lat życia kapłańskiego, chociaż byli wśród nich starsi.

Na Wydział Teologiczny UJ w celu uzyskania stopnia magisterskiego zapisywali się księża, którzy ukończyli studia w innych teologicznych zakładach naukowych w kraju lub za granicą. Rada Wydziału sama decydowała o uznaniu tych studiów za odpowiadające wymogom uniwersyteckim, ewentualnie nakazywała ich uzupełnienie w UJ. Warto nadmienić, że w całości uznawała studia odbyte w Instytucie Teologicznym w Tarnowie. Ogółem w latach 1929/30-1938/39 stopień magisterski uzyskało w UJ 41 księży, którzy ukończyli studia w innych uczelniach teologicznych.<sup>72</sup>

Rozporządzenie ministerialne z 1937 r. wzmogło jeszcze bardziej w kołach kościelnych poczucie gorszego traktowania studentów uniwersytetów w porównaniu z alumnami seminariów duchownych. Dziekan Wydziału Teologicznego UJ ks. W. Wichor dnia 14 maja 1938 r. skierował w tej sprawie pismo do Ministerstwa WRiOP.

Wskutek tego rozporządzenia - pisał - pokrzywdzeni są absolwenci wydziału teologicznego, którzy kończą studia teologiczne tak samo jak w seminariach diecezjalnych egzaminami i otrzymują absolutoria jako dowód ukończenia studiów i zdanych egzaminów. Żąda się natomiast od nich do kwalifikacji zawodowej w szkołach powszechnych niższego stopnia naukowego, który wskutek takiego rozporządzenia staje się stopniem „chlebowym” i musi być obniżony, co ze względów naukowych jest wprost katastrofalne.

Dziekan wyjaśniał, że absolutoria po 1930 r. w niczym się nie zmieniły i tak samo jak dawniej wymaga się od absolwenta złożenia wszystkich egzaminów, a od kandydata na magistra ponadto dysertacji i osobnego egzaminu po to, „aby magisterium było rzeczywiście stopniem naukowym, a nie warunkiem kwalifikacji zawodowej”.<sup>73</sup>

Warto podkreślić, że Wydział krakowski w porozumieniu z wydziałami lwowskim i wileńskim przejął całą inicjatywę w staraniach o przywrócenie absolwentom fakultetów teologicznych absolutorium jako dowodu ukończenia studiów i kwalifikacji zawodowych dla nauczycieli religii w szkołach powszechnych i średnich.<sup>74</sup>

W związku z omówioną wyżej sytuacją wywołaną przez rozporządzenie ministerialne z 1937 r., wspomniana konferencja dziekanów fakultetów teologicznych w Polsce, obradująca w 1939 r. we Lwowie, uchwaliła traktować magisterium ściśle

<sup>72</sup> AUJ WT II 264-266, Księgi magistrów Wydziału 1930-1939.

<sup>73</sup> AUJ WT II 238, Dziekan Wydz. Teol. UJ do Min. WRiOP, Kraków 14 V 1938.

<sup>74</sup> Tamże, Dziekan Wydz. Teol. UJ do Dziekanów Wydz. Teol. UJK i USB, Kraków 24 VI, 24 XI 1938; tamże, Dziekan Wydz. Teol. UJK do Dziekanatu Wydz. Teol. UJ, Lwów 17 XII 1938.

wedle ustawy z 1928 r., a więc domagać się jedynie złożenia egzaminów rocznych i przedłożenia dysertacji. Wydziały bowiem żądały ponadto zdania jeszcze specjalnego egzaminu albo obrony pracy magisterskiej. W zakresie tych dodatkowych wymagań znacznie różniły się między sobą. Na Wydziale krakowskim, jak zaznaczono wyżej, wszyscy magistranci byli zobowiązani do obrony rozprawy przed specjalnie w tym celu powołaną komisją. Dziekani ustalili, aby za dysertację magisterską przyjmować każdą wystarczającą pracę seminaryjną, ocenioną przez jednego recenzenta.<sup>75</sup>

Ujednolicenie warunków wymaganych od magistrantów we wszystkich wydziałach teologicznych uniwersytetów państwowych w Polsce zmierzała z jednej strony do utrzymania naukowego, a nie „chłebowego” charakteru tego stopnia. Z drugiej zaś strony miała na celu szerokie jego rozpowszechnienie wśród duchowieństwa. Na przeszkodzie realizacji tych zadań stanęła wojna.

\*

W latach 1880-1939 Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego wyrósł z najmniejszego w granicach monarchii habsburskiej do największego w Polsce odrodzonej. Wysokie wymagania stawiane kandydatom do stopni akademickich owocowały ich osiągnięciami nie tylko na niwie duszpasterskiej, ale także naukowo-dydaktycznej. Z czasem wielu z nich bowiem z powodzeniem zasilalo kadry uczelni teologicznych.

<sup>75</sup> AUJ WT II 28, Protokół konferencji księży dziekanów wydziałów teologicznych..., 4 lutego 1939.

Tab. Młodzież wydziałów teologicznych w Polsce w latach 1920/21—1937/38

| Rok akad. | UJ       |    |              |    |               |     | Uwaw. Lwow. |    |              |     |               |    | Uwaw. Wł. |     |              |    |               |     | Uwaw. Warez. |    |              |     |               |    | KUL      |     |              |    |               |  |
|-----------|----------|----|--------------|----|---------------|-----|-------------|----|--------------|-----|---------------|----|-----------|-----|--------------|----|---------------|-----|--------------|----|--------------|-----|---------------|----|----------|-----|--------------|----|---------------|--|
|           | studenci |    | wolni słuch. |    | nowo przyjęci |     | studenci    |    | wolni słuch. |     | nowo przyjęci |    | studenci  |     | wolni słuch. |    | nowo przyjęci |     | studenci     |    | wolni słuch. |     | nowo przyjęci |    | studenci |     | wolni słuch. |    | nowo przyjęci |  |
|           | M        | M  | M            | M  | M             | M   | M           | M  | M            | M   | M             | M  | M         | M   | M            | M  | M             | M   | M            | M  | M            | M   | M             | M  | M        | M   | M            | M  | M             |  |
|           | 70       | 29 | 73           | 4  | 69            | 12  | 10          | 2  | 10           | 12  | 10            | 2  | 10        | 12  | 10           | 2  | 10            | 12  | 10           | 2  | 10           | 12  | 10            | 2  | 10       | 12  | 10           | 2  | 10            |  |
| 1920/21   | 70       | 29 | 73           | 4  | 69            | 12  | 10          | 2  | 10           | 12  | 10            | 2  | 10        | 12  | 10           | 2  | 10            | 12  | 10           | 2  | 10           | 12  | 10            | 2  | 10       | 12  | 10           | 2  | 10            |  |
| 1021/22   | 100      | 4  | 83           | 8  | 78            | 27  | 10          | 17 | 10           | 27  | 10            | 17 | 10        | 27  | 10           | 17 | 10            | 27  | 10           | 17 | 10           | 27  | 10            | 17 | 10       | 27  | 10           | 17 | 10            |  |
| 1922/23   | 108      | 3  | 82           | 6  | 76            | 68  | 58          | 10 | 58           | 68  | 58            | 10 | 58        | 68  | 58           | 10 | 58            | 68  | 58           | 10 | 58           | 68  | 58            | 10 | 58       | 68  | 58           | 10 | 58            |  |
| 1923/24   | 123      | 3  | 75           | 7  | 68            | 56  | 47          | 9  | 47           | 56  | 47            | 9  | 47        | 56  | 47           | 9  | 47            | 56  | 47           | 9  | 47           | 56  | 47            | 9  | 47       | 56  | 47           | 9  | 47            |  |
| 1924/25   | 149      | 2  | 62           | 3  | 59            | 67  | 53          | 14 | 53           | 67  | 53            | 14 | 53        | 67  | 53           | 14 | 53            | 67  | 53           | 14 | 53           | 67  | 53            | 14 | 53       | 67  | 53           | 14 | 53            |  |
| 1925/26   | 163      | 2  | 71           | 1  | 70            | 113 | 74          | 39 | 74           | 113 | 74            | 39 | 74        | 113 | 74           | 39 | 74            | 113 | 74           | 39 | 74           | 113 | 74            | 39 | 74       | 113 | 74           | 39 | 74            |  |
| 1926/27   | 217      | 3  | 99           | 14 | 85            | 132 | 94          | 2  | 94           | 132 | 94            | 2  | 94        | 132 | 94           | 2  | 94            | 132 | 94           | 2  | 94           | 132 | 94            | 2  | 94       | 132 | 94           | 2  | 94            |  |
| 1927/28   | 293      | 12 | 135          | 16 | 119           | 156 | 113         | 2  | 113          | 156 | 113           | 2  | 113       | 156 | 113          | 2  | 113           | 156 | 113          | 2  | 113          | 156 | 113           | 2  | 113      | 156 | 113          | 2  | 113           |  |
| 1928/29   | 294      | 10 | 171          | 21 | 150           | 166 | 140         | 6  | 140          | 166 | 140           | 6  | 140       | 166 | 140          | 6  | 140           | 166 | 140          | 6  | 140          | 166 | 140           | 6  | 140      | 166 | 140          | 6  | 140           |  |
| 1929/30   | 304      | 10 | 181          | 16 | 165           | 158 | 140         | 3  | 140          | 158 | 140           | 3  | 140       | 158 | 140          | 3  | 140           | 158 | 140          | 3  | 140          | 158 | 140           | 3  | 140      | 158 | 140          | 3  | 140           |  |
| 1930/31   | 360      | 13 | 171          | 12 | 159           | 184 | 164         | 1  | 164          | 184 | 164           | 1  | 164       | 184 | 164          | 1  | 164           | 184 | 164          | 1  | 164          | 184 | 164           | 1  | 164      | 184 | 164          | 1  | 164           |  |
| 1931/32   | 369      | 10 | 183          | 13 | 170           | 160 | 144         | 4  | 144          | 160 | 144           | 4  | 144       | 160 | 144          | 4  | 144           | 160 | 144          | 4  | 144          | 160 | 144           | 4  | 144      | 160 | 144          | 4  | 144           |  |
| 1931/33   | 365      | 8  | 198          | 8  | 190           | 136 | 125         | 6  | 125          | 136 | 125           | 6  | 125       | 136 | 125          | 6  | 125           | 136 | 125          | 6  | 125          | 136 | 125           | 6  | 125      | 136 | 125          | 6  | 125           |  |
| 1933/34   | 397      | 14 | 212          | 5  | 207           | 147 | 139         | 6  | 139          | 147 | 139           | 6  | 139       | 147 | 139          | 6  | 139           | 147 | 139          | 6  | 139          | 147 | 139           | 6  | 139      | 147 | 139          | 6  | 139           |  |
| 1934/35   | 394      | 17 | 224          | 8  | 216           | 135 | 126         | 7  | 126          | 135 | 126           | 7  | 126       | 135 | 126          | 7  | 126           | 135 | 126          | 7  | 126          | 135 | 126           | 7  | 126      | 135 | 126          | 7  | 126           |  |
| 1935/36   | 379      | 5  | 238          | 5  | 233           | 156 | 151         | 5  | 151          | 156 | 151           | 5  | 151       | 156 | 151          | 5  | 151           | 156 | 151          | 5  | 151          | 156 | 151           | 5  | 151      | 156 | 151          | 5  | 151           |  |
| 1936/37   | 380      | 3  | 244          | 4  | 240           | 139 | 131         | 5  | 131          | 139 | 131           | 5  | 131       | 139 | 131          | 5  | 131           | 139 | 131          | 5  | 131          | 139 | 131           | 5  | 131      | 139 | 131          | 5  | 131           |  |
| 1937/38   | 350      | 3  | 238          | 4  | 234           | 132 | 126         | 5  | 126          | 132 | 126           | 5  | 126       | 132 | 126          | 5  | 126           | 132 | 126          | 5  | 126          | 132 | 126           | 5  | 126      | 132 | 126          | 5  | 126           |  |

Źródła: AUJ S II 577, Kwestionariusze; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej I (1920/21) — 8 (1930); Statystyka Szkolnictwa 1931/32—1937/38; Statystyka Polskiej; seria B z. 20, seria Cz z. 9, 21, 38, 56, 82, 101; K. Karafa - Korb, *Działalność naukowa i pedagogiczna USB z lat 1919—1929 w świetle zestawień statystycznych*, Włno 1931 s. 3; Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za lata szkolne 1920/21—1929/30; *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31*, pod red. M. Falskiego, Warszawa 1933, s. 651, 655, 657; M. Piórzyński, S. Szczepiec, *Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce I (1937)* s. 67, 70; H. Wittlinowa, *Atlas szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1937 s. 48—49, 54—55.

## DIE AKADEMISCHE JUGEND DER THEOLOGISCHEN GEISTESWISSENSCHAFTEN IN KRAKÓW IN DEN JAHREN 1880-1939

### Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Jagellonische Universität in Kraków seit Ende des XIX. Jahrhunderts bis in die 30-er Jahre des XX. Jahrhunderts erlebte das zweite seit 400-jähriger Tätigkeit Höhepunkt. Die im Jahr 1880 erneuerte Theologische Fakultät entwickelte sich wichtigen Zentrum der Theologischen Wissenschaften. Seine wissenschaftlichen Erfolge wurden weit bekannt und haben die Jugend zum Studium nach Kraków herangezogen, nicht nur aus dem ganzen Land, sondern auch die Ausländischen. Die Theologische Fakultät, obwohl die kleinste im Österreichischen Kaiserreich (es hatte 56 Studenten im Jahr 1880/81), entwickelte sich zur größten theologischen Hochschule im Jahr 1933/34 (397 Studenten) in Polen. Unter den Studenten der Theologie an der JU die größte Gruppe stammte aus den Bauernfamilien.

Unter dem Schutz der Theologischen Fakultät entwickelten sich Studentenverreine der Selbsthilfe: Bruderliche Hilfe der Theologen JU, mit dem Ziel der materiellen Hilfe für die armen Kleriker. Die akademische Jugend vereinte sich auch in den wissenschaftlichen Kreisen (Studiengruppen) der Theologen, die das Selbststudium und die individuellen Bestrebungen entwickeln vermochten.

Es gab an der Theologischen Fakultät auch die Möglichkeit, sich um den Doktorgrad zu erwerben. Um den Doktorgrad zu erreichen, galt es, eine Dissertation vorzulegen und vier Hauptprüfungen (Rigorosa) zu bestehen. Die Prüfungen umfaßten vier Gruppen von theologischen Disziplinen: die Allgemeine- und Einzeldogmatik, die Moral- und Pastoraltheologie, das Studium des Alten und Neuen Testaments sowie die Kirchengeschichte und das kanonische Recht. Jede Dissertation sollte ein Ergebnis der Forschungen zu einem beliebigen Thema aus dem Gebiet einer der vier Gruppen sein. Im Jahr 1903 wurden Dogmatik und Apologetik ausschließlich für die mündliche Prüfungen vorbehalten. In Disziplinen, aus deren Fachbereich die jeweilige Arbeit geschrieben wurde, verlangte man im Prinzip keine Prüfungen. Dieses Promotionsverfahren galt bis zum Jahre 1930, in dem das Ministerium für Konfessionen und Unterricht die neue von der Theologischen Fakultät festgelegte Prüfungsordnung genehmigt hatte. Das Thema einer Dissertation wurde seitdem aus einer der folgenden Fächergruppen gewählt: philosophisch-dogmatischer, biblischer, historisch-kanonistischer und moral-praktischer. Das Hauptexamen umfaßte ein Fachgebiet, das zum Gegenstand der Dissertation wurde. Die Nebenprüfung wurde in der Philosophie und der Dogmatik abgehalten. In den Jahren 1880-1939 wurden 68 Geistliche promoviert. 35 Personen von diesen Promovierten unternahmen die wissenschaftliche Arbeit auf den 28 Hochschulen, 10 von ihnen auf den Universitäten und Akademien. Auf allen Theologischen Fakultäten in Polen waren tätig Wissenschaftler, die in Kraków den Doktorgrad erreicht haben.

Im Jahr 1928 hat das Ministerium für Konfessionen und Unterricht das Gesetz herausgegeben, nach welchem man die theologischen Studien auf den Staatsfakultäten mit dem Magisterium beendet hat. Das Magisterdiplom gab das Recht, das Doktoratsstudium fortzusetzen. In den Jahren 1928-1939 erreichten auf der Theologischen Fakultät in Kraków 225 Theologen das Magisterium. Kurz vor dem Krieg wurden in Polen Bestrebungen unternommen, um die meisten Priester dieses Diplom als Beendigung des theologischen Studiums erreichen könnten.